

Pilfink

GÖRAN BERGENGREN

Carlssons

Staffan Söderblom
»Ingen kan ändå förstå«
Om Göran Bergengrens Pilfink

Det finns ett slags sällsynta böcker, som man tycker sig känna igen nästan omedelbart när man börjar läsa dem, fast det man känner igen är någonting som man aldrig tidigare har sett. Det är böcker där en författare berättar allt vad hon eller han vet – allt vad hon eller han vet. Det låter naturligtvis inte riktigt klokt, det medges gärna.

Ett stycke in i Göran Bergengrens bok *Pilfink* (Carlssons Bokförlag, 2007) läser man plötsligt fel. Det är i början av sjunde kapitlet, det sjunde av trettio, där han skriver: »Det går en pilfink på femton talgoxar här under vinterhalvåret. Det är därför jag tänker som jag gör: du kunde valt en talgoxe!«

Man läser fel, för man tror att »du« här syftar på författaren själv, att han för ett ögonblick tvivlar på sitt val av fågel för boken – varför pilfink när han har så många fler talgoxar att studera och skriva om?

Men det är alltså fel.

Den han vänder sig till är i själva verket en sparvuggla hemma på gårdsplanen, med en pilfink i klorna – det är sparvugglan som borde ha slagit en talgoxe i stället.

Men den här felläsningen är inte orimlig. För Göran Bergengrens bok handlar om det *vanliga*, oavsett lokal numerär. Och pilfinken är på sitt sätt vår vanligaste fågel, i den meningen att vi inte nämnvärt bryr oss om den. Pilfinken är som kråkan – vi noterar den, emellanåt med ett visst missnöje, men vi ägnar den ingen tid, ingen närmare uppmärksamhet. Den finns där bara, som ett slags skräp i utkanten av synfältet, och hörsselfältet.

Ändå är pilfinken en relativt »nyupptäckt« fågel. Och då syftar jag inte på att den ännu på sjuttonhundratalet var ytterligt sällsynt i vårt land, och att den först i Sven Nilssons klassiska handbok *Skandinavisk fauna* från 1824 fick det namn som vi numera använder. Jag syftar på att pilfinken så länge fick passera som gråsparv. Och gråsparvar fanns det en gång i tiden gott om, inte minst i min egen barndom

i Stockholm, de tjattrade överallt i buskarna och på bakgårdarna. Gråsparvarna var ett slags oskick i stadsbilden, de var för många, de såg smutsiga ut, rent av ohygieniska, de var likvärdiga med råttor, och kallades mycket riktigt för »luftens råttor«. Att det fanns »gråsparvar« med brun hjässa i stället för grå, och med en stor svart fläck på den vita kinden, det lade man inte märke till, om man inte var ornitolog. Pilfinkarna var osynliga i flockarna av gråsparvar, de fanns strängt taget inte.

Egentligen trädde de inte fram, åtminstone inte för folk i allmänhet, förrän gråsparvarna blev färre och nästan försvann – när staden blev modern på allvar. Man lärde sig att gråsparvarna hörde ihop med hästarna som nyss hade lunkat på gatorna, eller åtminstone med hästarnas skit, och runt de försvunna gråsparvarna uppstod ett slags nostalgiskt skimmer – de hörde det förgångna till, en tid i saktare mak, med mindre larm, en lantligare tid också mitt i huvudstaden, nästan idyllisk. Man kunde komma på sig med att sakna gråsparvarna – och de »nyupptäckta« pilfinkarna var inte mycket mer än en påminnelse om att gråsparvarna var borta. Det gjorde ingen människa glad.

Tillbaka till den där felläsningen i början.

Egentligen tror jag att Göran Bergengren inte har någonting emot den, eller: ingenting emot att en läsare ställer sig frågan – varför skriva en bok om *pilfinken*? Det finns ju andra fåglar, och inte bara talgoxar, som kunde vara mera lockande. Naturligtvis kan man peka på just den korta samtida historik som jag nyss skisserade – detta att pilfinkens vanlighet är en tvetydig sak, att fågeln är rätt okänd trots

sin vanlighet. Göran Bergengrens bok är också en rikedom av häpnadsväckande pilfinksmaterial, ornitologiskt och i vid mening kulturhistoriskt, ett material som dessutom obönhörligt länkar samman pilfinkens villkor världen runt med människans, tills de små fåglarna slutligen får visa oss en oväntad och fasansfull bild av vår tids ödesfrågor.

Detta kunde vara svar nog, och mer än nog, på frågan om *varför*.

Och ändå räcker det inte, inte riktigt.

Redan på första sidan i boken handlar det om någonting annat, också. Där beskriver Göran Bergengren sin »pilfinksfälla«, en liten bur av metallnät med fällbara sidstycken som står placerad invid en husvägg hemma på hans östgötska gård, och han konstaterar att också den där fällan väcker frågor, varje gång det kommer nya besökare till gården . . . vad sjutton är det där för en anordning? Och han skriver: »När jag svarar att jag ringmärker pilfinkar, känns det som vanligt att jag helst inte vill säga mer, att det i så fall tarvar en mindre utläggning. En anstrykning av försvar. Så jag säger något inövat, om hur lite vi vet, något om miljögifter och övervakning, om den okända biologin och annat i den stilen. Ingen kan ändå förstå.«

Ingen kan ändå förstå.

De lite sorgsna orden kan man läsa som ett motto för hela Göran Bergengrens bok. Men vad betyder de? vad är det som ingen kan förstå? och vem är »ingen«?

För att komma åt den sortens frågor måste jag här göra en kort utveckling, till naturskildringen i stort.

Svensk litterär naturskildring har i årtionden, för att inte säga sekler, slitits mellan olika »uppdrag« – vetenskapliga, nationalistiska, pedagogiska, på senare tid miljömissiga,

och många andra därtill. Naturskildringen har alltid varit tvungen att rättfärdiga sig, göra sig nyttig på ena eller andra viset. Men i grunden är den onyttig, ointresserad av plikter och uppdrag, i grunden handlar den alltid om människan som för tillfället är »ur funktion«, ryckt ut ur sina sammanhang, rent av sin invanda identitet, och in i någonting annat – som man kanske kunde kalla en alldeles icke-tragisk existentiell ensamhet. En belägenhet där hon träder i något slags »kontakt« med de andra, de som inte talar våra språk, och som ser oss som någonting helt annat än vad vi tror oss vara. Somliga av oss tycker sig bli ianspråktaga på ett särskilt vis i sådana stunder av »kontakt« med de andra, som om vår mänskliga kapacitet först där blir någorlunda utfylld – som om där fanns en kunskap om våra liv som vi inte kommer i riktig beröring med någon annanstans. Och jag tror att Göran Bergengrens bok i grunden handlar om en sådan »kontakt«, med pilfinkarna i Östergötland och världen. »Ingen kan ändå förstå«, skulle kunna vara ett motto för all bra naturskildring som skrivits i vårt land.

Men inte heller detta är nog.

Det finns ett slags sällsynta böcker, som man tycker sig känna igen nästan omedelbart när man börjar läsa dem, fast det man känner igen är någonting som man aldrig tidigare har sett. Det är böcker där en författare berättar allt vad hon eller han vet – *allt vad hon eller han vet*. Det låter naturligtvis inte riktigt klokt, det medges gärna. Men de böckerna som jag här tänker på är inga monstruösa verk på tusentals sidor som ändå aldrig kan räcka till för »allt«. De böckerna som jag tänker på är två klassiker i svensk naturskildring, sådana som hela tiden glöms bort och som hela tiden hittar nya läsare – två korta och förtätade volymer, med anspråkslösa ämnen, närmast bagatellartade i sina åthävor. Den ena är Sven Barthels *Finska valsen* från 1954, egentligen bara en kort beskrivning av ett par dygn till sjöss i Stockholms yttre skärgård – på sätt och vis den minst märkvärdiga seglatsen i hela Sven Barthels författarskap, bortsett kanske från att just denna är på ett slags inre liv och död. Den andra boken är Björn von Rosens *Samtal med en nötväcka* från 1966, som inte handlar om så mycket mera än hans umgänge under flera år med en liten fågel i en sörmländsk trädgård, ett slags vänskap – men en vänskap dikterad av författarens ohälsa, ett umgänge på naturens mest elementära villkor.

Båda dessa böcker är av den där särskilda arten – där författaren berättar allt han vet, men nästan bara som ett tonfall av enkel visdom i formuleringarna, i det *erfarna*

språket. Segelbåten och nötväcken är deras vägvisare i existensens utsatthet, deras ledsagare, utan märkvärdigheter, och just därför: kosmiskt.

Sven Barthel och Björn von Rosen var naturskildrare, vilket kan uttydas: författare som kände sig obekväma i de gängse litterära genrer. Därför skrev de gärna i litteraturrens marginaler, om de inte rent av uppfann ett slags nya genrer. Och en sådan författare är också Göran Bergengren. Hans bok om pilfinkarna är essä, självbiografi, meditation, forskningsrapport . . . eller ingenting av detta. Kanske är den egentligen en dikt, om de korta ögonblick när man verkligen lever, och i så fall en dikt klok nog att höra hemma *mellan* de tryckta raderna. I min bokhylla kommer den att ha sin självklara plats intill *Finska valsens* och *Samtal med en nötväcka*.

Dante valde diktaren Vergilius till sin vägvisare genom helvetet, skärselden och paradiset i *Den gudomliga komedin*. Göran Bergengren har valt pilfinken. Det är den som får visa honom både helvetet (den alltmer skadade planeten) och skärselden (där vi sprattlar för att kanske möjligen få saken på rimliga fötter igen). Och framför allt är det paradiset som pilfinkarna visar honom – för de kan egentligen bara leva där, i paradiset, liksom de andra fåglarna, djuren, våra medresenärer på jorden. Helvetet är, skulle man kunna drista sig till att säga, det ställe där pilfinkar och andra likasinnade inte längre kan existera. Därför är de stora frågorna hos Göran Bergengren inte metafysiska i första hand, utan moraliska, politiska, mycket praktiska. Han är biolog och ser osentimentalt på tingen. Men en biologs förklaring till den där oresonliga glädjen som han (och kanske vi andra) kan känna när en liten flock av ivriga pilfinkar far i väg någonstans i *sin* omloppsbanan, en biologs förklaring till *den* orimliga glädjen är nog alltid för liten.

Biologin ställer de frågor som vi kan besvara, och de frågorna är viktiga, inte sällan livsviktiga för oss. De frågorna kan finnas formulerade i en liten nätbur för infångandet av pilfinkar, av ringmärkningstekniska skäl. Men bortom dem finns en annan fråga, vars svar alltså skulle kunna vara: Ingen kan ändå förstå. Inte heller man själv, riktigt. Och det är nog om detta som Göran Bergengren har skrivit sin bok, utan tillstymmelse till onödig mystik, eller till annat svärmeri än det som finns i pilfinkssvärmen själv. Göran Bergengren är en man i sina bästa år, en sprek karl som norskarna skulle säga. Men att vara i sina bästa år innebär också en förtrogenhet med tomheten, med förlusten – det innebär en förtrogenhet med att vara utan uppdrag, att vara ur funktion – och att se att också detta kan vara ett slags uppdrag, som man visserligen behöver hjälp med att gripa sig an. Sven Barthel tog hjälp av en liten segelbåt, Björn von Rosen av en nötväcka, och Göran Bergengren har sina pilfinkar. Han berättar oerhört mycket om dem i sin bok, men säkert inte allt han vet om pilfinkarna, han har säkert kunskaper om dem som av en eller annan anledning inte fick plats här i boken. Inte allt han vet om pilfinkar alltså, men allt han vet. Eller som naturskildraren Sven Rosendahl en gång formulerade saken: att »det inte var så dumt att vara levande substans på jorden ett tag«. Själv är jag tacksam för att Göran Bergengrens egen glädje över att en tid få vara levande substans här på jorden, tomheten och förlusterna inräknade, tillsammans med pilfinkar och annan levande substans, plötsligt blev så djup att han var tvungen att göra den här boken. Med pilfinkarna delar vi ett utrymme för våra liv, med varandra delar vi (ibland) en oresonlig glädje över detta liv. Detta som ingen kan förstå, och alla kan förstå. Det är nog vad vi kan, och behöver, veta. ■

